

Сироватко Н. Г.,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, м. Київ

ВІД “БАНД” ДО “АЛЬТЕРНАТИВНИХ МОЛОДІЖНИХ СУБКУЛЬТУР”: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

У статті автор простежує еволюцію терміну на позначення такого соціокультурного явища у середовищі молоді, як панки, емо, готи і їм подібні. Крім того, робиться спроба ввести до наукової термінології нове поняття на позначення згаданих груп молоді, а саме, “альтернативні молодіжні субкультури”, як предмет дослідження.

Ключові слова: банда, “peer group”, субкультура, молодіжна субкультура, неформальна молодь, альтернативні молодіжні субкультури.

В статье автор отображает путь эволюции термина на обозначение такого социокультурного явления в молодежной среде, как панки, эмо, готы и им подобные. Также делается попытка введения в научный терминологический аппарат нового понятия на обозначение упомянутых групп молодежи, а именно, “альтернативные молодежные субкультуры”, как предмет научного интереса.

Ключевые слова: банда, “peer group”, субкультура, молодежная субкультура, неформальная молодежь, альтернативные молодежные субкультуры

This research shows the way of evolution of term on denotation of such sociocultural phenomenon in a youth environment, as punks, emo, goths etc. An attempt to enter to scientific terminology a new concept on denotation of groups of young people is done, namely, “alternative youth subculture”, as article of scientific interest

Keywords: band, peer group, subculture, youth subculture, informal young people, alternative youth subcultures.

Згідно проведених досліджень, було встановлено, що предмет нашого наукового інтересу дослідники термінологічно визначають по-різному: “банди”, “субкультура”, “молодіжна субкультура”, “неформальні групи”, “неформали”, “девіантна субкультура”, “контркультура”, “андеграунд”, “peer group”, “клуби за інтересами”, “самодіяльні об’єднання” тощо. Не дивно, що досі сталої дефініції в енциклопедично-довідковій літературі не подано, часто остання навіть не містить такого терміну.

У статті ми зробимо спробу розмежувати і чітко виокремити базові поняття, якими будемо послуговуватися у наступних дослідженнях. Серед таких понять виділяємо: субкультура, молодіжна субкультура, альтернативні молодіжні субкультури.

Термін “субкультура” є найбільш уживаним серед представників наукової спільноти на означення досліджуваного соціального молодіжного феномену, але водночас неточним за адресною спрямованістю. Нині він застосовується в перехресних і часто суперечливих контекстах.

Походження згаданого терміну пов’язують із результатами роботи “чикагської” та “берлінгемської” шкіл в США, зокрема таких її представників як А. Коена, Т. Роззак, С. Ейзенштадта, Хеддіджа.

Так, американські вчені Т. Роззак, А. Коен, В. Міллер у 60-х рр. XX ст. саме на позначення молодіжних “банд” у містах вводять термін “субкультура”. Опираючись на результати досліджень, науковці починають розглядати молодіжну субкультуру як підкультуру, але як винятково негативний варіант загальної культури суспільства. Такі спостереження за кримінальною молоддю привели вчених до зацікавленості у дослідженні інших форм взаємодії молоді, які було названо “peer group” (“групи вільного часу”) [6]. Парадоксальним було те, що концепція “peer group” з самого початку пов’язували з припущенням про їхню субкультурну природу.

З часом стало зрозуміло, що поняття “peer group” не витримує конкуренції з поняттям “субкультура” через свою вузьку спрямованість та нездатність до окреслення глобальних питань щодо вивчення життя молоді. Проте тривалий час (до поч. 90-х рр. XX ст.) використовувалося як радянськими, так і зарубіжними ученими, але паралельно послуговувалися усе частіше терміном “субкультура” на позначення будь-яких груп молоді, які називали девіантними у США та Європі, а “неформалами” у СРСР.

Більше того, когорта вчених на чолі з Т. Парсонсом відійшла від думки про те, що “субкультуру” слід відносити до негативних явищ у суспільстві, навпаки, їх основною концепцією стало пояснення субкультури як необхідного і корисного феномену (Т. Парсонс, С. Ейзенштадт, Д. Аусубель). Як наслідок, у науковому світі почала набирати популярності думка про те, що субкультура сприяє соціалізації молодої людини [9].

Негативному сприйняттю суспільством досліджуваних груп молоді продовжував сприяти учений Теодор Роззак, якого називають “хрещеним батьком” теорії контркультури. Теорія контркультури – радикальний варіант теорії субкультури, його крайній вияв. Термін “субкультура”, на думку Роззак, не був здатен віддзеркалити реальне сутнісне наповнення протестуючої молоді (хіпі, панки, рокери, “червоні бригади”, скінхеде, моди та ін.), оскільки був занадто “спокійним” [14]. Серед його прихильників були такі відомі у науковому світі американські та європейські учені як О.Хара, Хеддідж, А. Керві, Т.Маркузе, Е.Фромм, М. Тітллей та ін.

Однак, представники різних галузей наукового знання часто терміни субкультура і контркультура вживали як синонімічні, не беручи до уваги їх значні відмінності, що породило плутанину у термінологічному апараті.

Ми не є прихильниками ні концепції “peer group”, ні терміну контркультури, але поділяємо погляди Ф. Тенбура з його теорією альтернативи, яка виокремлює у молодіжному середовищі культурну автономію у межах домінуючої культури. Теорія ця вказує на поступовий перехід від контркультури до альтернативи [15]. Теорія альтернативи насамперед звертає увагу на самореалізацію людини як особистості та задоволення нею позаматеріальних потреб конструктивними напрямками нової дійсності. Альтернатива фактично стосується пере-

орієнтації та збагачування кожної окремої культури ідеями інших цивілізаційних осередків або призабутих культур.

Термін "альтернатива", а якщо бути точними "альтернативний спосіб життя", використовує у своїй праці і Т. Роззак, визначаючи контркультуру абсолютним синонімом альтернативній субкультури.

Однак, ми не поділяємо такого трактування альтернативи, яке пропонує Роззак, але погоджуємося з думкою М. Тіттелея, який, як і Тенбрук, стверджує, що у будь-якому суспільстві і у будь-якому молодіжному середовищі існують свої субкультури [12]. І лише домінантна культура визначає, яка із них є "нормальною", а яку ставити за межі нормальності. І ось тут виокремлюється альтернативна молодіжна субкультура, котра є своєрідним відродженням "своєї забутої" культури або ж пропагандою чужої (яка належить іншій країні) традиційної культури. Тому й не дивно, що те, що колись належало альтернативним молодіжним субкультурам, відроджується у головному культурному річці, як от ретро, рейв і панк, які сприймалися як контркультура у XX ст., але як норма і навіть мода у XXI ст.

У СРСР з приводу термінологічного апарату на позначення "іншої" молоді існувала власна наукова думка. Головними ідейними критиками та теоретиками концепції "неформального молодіжного руху" в СРСР у 80-х рр. XX ст. були Б. Л. Прозоров, Г. С. Черновой, С. І. Дмитрієва, В. Гривенко, В. Пономартов, Б. Ю. Кагарлицкий, М. В. Малютін, В. П. Шкурин.

Спершу "неформальними групами" (неформалами, неформальною молоддю і под.) називали офіційно зареєстровані молодіжні організації: "...в форме кружков, клубов, семинаров, групп и их объединений..." [1]. І це важливо, оскільки радянські учені, відстоюючи термін "неформал", повсякчас говоритимуть про "неофіційність" молоді (маємо на увазі альтернативні молодіжні субкультури).

Далі автори згаданої праці В. Березовський та Н. Кротов вказують на абсурдність терміну "неформали" як позначення альтернативної субкультурної молоді (рокери, бітники, панки, стіляги, хіппі і под.): "Вызывает законное недоумение само возникновение этого термина "поверх" устоявшихся уже определенных, таких, как "самодельное", "неофициальное", "нетрадиционное", "любительское", "самоуправляемое" и т.п. В результате термины "неформалы", "неформальное объединение", "неформальное движение" как бы молчаливо признаются неудачными определениями, своего рода языковым капризом, филологической небрежностью, если не нелепостью" [1].

Однак, в СРСР лише комсомольські та партійні організації вважалися єдино правильними для розвитку молоді. Натомість "неформальна молодь" визначалася як результат руйнівного "буржуазного впливу країн Заходу та Америки". Так, учений Прозоров Б. Л. з приводу "неформальної молоді" висловлювався: "В ряде городов страны отдельные подростки и молодые люди предпринимают попытки к образованию групп на основе увлечения "поп-музыкой", западным образом жизни, допускают хулиганские и другие антиобщественные действия" [10].

Такої ж думки щодо руйнівного впливу на суспільство "неформалів" дотримувався і польський публіцист М. Єнджеєвський: "Неформалы любят выделяться и стилем жизни, и причёской, и странным поведением... Между группировками постоянно ведутся стычки..." [3].

Цікаво, що терміну "неформали" передували такі як "самодіяльні", "неофіційні", "нетрадиційні", "любительські" організації і под., до яких суспільство та науковці призвичаїлися [11]. В результаті, терміни "неформали", "неформальний рух" і под. було визнано просто невдалим визначенням, на кшталт мовного ляпу. Припускаємо, що з цієї причини автори тематичних статей про молодь оперують більш звичними поняттями: ініціативні групи, самодіяльні об'єднання, уникаючи вживання терміну "неформальна молодь".

Переконані, що термін "неформали" і похідні неприпустимо використовувати на позначення предмету нашого наукового інтересу. Адже, по-перше, деякі альтернативні молодіжні субкультури часто утворюють офіційні організації, не втрачаючи при цьому свого "неформального" статусу (скінхеди, байкери, рокери, брейкери та ін.). По-друге, однією з головних причин абсурдності використання терміну "неформал" є і та, що "неформал" не є самоназвою досліджуваної молоді.

На підтвердження доцільності використання у науковому обігу термінологічного ланцюга з понять "субкультура", "молодіжна субкультура" та "альтернативна молодіжна субкультура" є доречним продемонструвати використання терміну "субкультура" і у пізніших працях закордонних учених з тією метою, аби переконатися: по-перше, поняття "неформал" використовували виключно у радянській науці і наразі вживається лише серед науковців країн пострадянського простору, по-друге, ще раз підтвердити високий рівень функціональності і активного уживання поняття "субкультура" на позначення об'єкту нашого дослідження.

Дослідник альтернативних молодіжних субкультур США та Великобританії кін. XX ст. Алекс Керві під час вивчення груп молоді послуговувався виключно терміном "субкультура" у його вузькому значенні. Американський науковець вважав за можливе використовувати і поняття "альтернатива" на позначення представників "молодіжних субкультур": "...всередині самих молодіжних субкультур також відбувається конкуренція стилів, тому поява альтернативи всередині самої альтернативи не лише виправдано, а й необхідно для розвитку субкультури та для створення нового субкультурного продукту" [4].

Одним з авторитетних дослідників субкультури, вважається американець Крейг О'Хара. За О'Хара, субкультура – це соціальні групи-ізгої, які не бажають бути частиною мейнстріму. "Всі подібні соціальні групи стикаються з певним ступенем ізоляції з боку суспільства; вони знаходяться всередині суспільства, одночасно не будучи його частиною..." [8].

Зауважмо, що погоджуємося з дослідником у визначенні субкультури як окремої соціальної групи людей. Проте помилковим є твердження, що субкультури перебувають в ізоляції від суспільства – навпаки, часто загальна культура "поглинає" субкультуру, перетворюючи її на комерційний продукт. Так, мейнстрім часто спотворює "чисту суть" субкультури, породжуючи таким чином позерів, але ізоляцією такий процес не є.

Вагому роль у трактуванні та вивченні альтернативних молодіжних субкультур зробила російська дослідниця Левікова Н. Слід вказати, що Левікова Н. не відступає від терміну “неформальна молодь”, уживаючи паралельно більш демократичне поняття “субкультури”. Згідно з думкою авторки, “неформальні молодіжні субкультури” розглядаються як елементи неklasичного постіндустріального суспільства, які випереджають час [5].

Ми абсолютно погоджуємося з тим, що альтернативні молодіжні субкультури здатні впливати на розвиток традиційного суспільства, а отже і магістральної культури. Однак не кожна альтернативна молодіжна субкультура має достатній потенціал для суттєвих перетворень усталених норм моралі, правил поведінки тощо у соціумі.

Досліджуючи питання адекватного визначення процесів, що відбуваються у молодіжному середовищі, нас зацікавила робота Орлової З. Н., у якій науковець використовує термін “молодіжна субкультура”, але уникає вживання поняття “неформал”, що є для нас принципово важливим. Адже це є свідченням того, що учені усе ж погоджуються з тим, що термін “неформальна молодь” є некоректним та, по меншій мірі, застарілим.

Щодо трактування самого явища субкультури у її широкому значенні, то Орлова переконує, що кожна людина так чи інакше, свідомо чи ні, але все ж належить до певної субкультури, хоча формально не є членом конкретно окресленої групи індивідів з індивідуальною самоназвою. У цьому аспекті можна підтримати авторку, адже більша частина “субкультурних ознак” не усвідомлюється людьми і не аналізується, але інтуїтивно кожен з нас визначає для себе категорії “людей свого кола” – це і є носії схожих з нами субкультурних ознак [7]. Підтвердженням такого припущення може бути той факт, що деякі з представників альтернативної молодіжної субкультури не співвідносили себе з жодною із відомих наразі альтернатив, але були абсолютно переконані у своїй “інакшості”, “альтернативності”, протиставляючи себе таким чином решті традиційного суспільства.

З огляду на вищесказане, маємо можливість вкотре спостерегти, що молодіжна субкультура – це не лише скінхеда, рокери, хіпі і под., а й молодіжна субкультура студентів, субкультура учнів, субкультура аспірантів, субкультура робітників та ін., які в свою чергу розгалужуються на менші субкультурні групи. І кожна з них має свої індивідуальні риси і особливості, а “емо, готи, панки і под.” є однією з багаточисленних молодіжних субкультурних відгалужень, які мають право на окреме їх визначення у науковій лексиці. З цієї причини вважаємо за необхідне відмежувати “традиційну” (субкультура студентів, дошкільнят, слухачів, професорів і под.) молодіжну субкультуру від “нетрадиційної” (репери, рокери, графітчики, трейсери і под.), тобто альтернативної. Переконані, що саме такий термін на окреслення представників “нетрадиційних” молодіжних субкультур є найбільш доречним і таким, що відображає їхнє реальне сутнісне наповнення, на чому ми неодноразово наголошували.

Цікавилася проблемою субкультури і російський науковець Глушкова О. Н. У статті авторка проводить чітку межу в розумінні того, що субкультура – це об’ємне поняття, яке не варто асоціювати лише з молоддю, як такою, та “неформальною” молоддю зокрема. Проте Глушкова О. Н. не бачить межі між альтернативними молодіжними субкультурами і молодіжними субкультурами “традиційними”.

Аналізуючи праці зарубіжних науковців, не можемо оминати увагою таку фундаментальну роботу як “Система: тексты и традиции субкультуры” Щепанської Т. Б. Дослідниця не погоджується з визначенням субкультурної молоді як “андеграунду” (тобто культура підземелля, підземна). Науковець пояснює, що вживання такої термінології вказує не на розуміння сутності процесу в молодіжному середовищі, а, швидше, на стратегію протистояння основної маси суспільства, а отже і науковців, відносно представників “іншої” молоді. Таку ж різко негативну позицію Щепанська демонструє і щодо терміну “неформали”, вбачаючи у такій назві заклик до протистояння членам альтернативних молодіжних субкультур. Далі у своїй роботі дослідниця послуговується терміном “субкультура” та “молодіжна субкультура”, вважаючи, що “термин “субкультура”, во-первых, этически нейтральный..., во-вторых, более полно охватывает все стороны образа жизни...” [13].

Як висновок, можемо стверджувати, що проблема відсутності чіткого розмежування термінів, які стосуються безпосередньо предмету дослідження, досі не була розв’язана. Саме тому одним з наших головних завдань є створення об’єктивного універсального понятійного апарату, яким би могли послуговуватися науковці різних галузей знань, не залежно від методології та об’єкту дослідження.

Так, базуючися на власних дослідженнях (польові дослідження, анкетування, спостереження, включення у групи) і на дослідженнях іноземних та вітчизняних учених, маємо такий термінологічний ланцюг: субкультури – молодіжні субкультури – альтернативні молодіжні субкультури.

Література:

1. Березовский В., Кротов Н. Неформальная Россия: О “неформальных” политизированных движениях и группах в РСФСР (опыт справочника). – М., 1990. – 380 с.
2. Глушкова, О. М. Теоретические аспекты анализа субкультуры [Электронный ресурс] / О. М. Глушкова. – Режим доступа : http://archvuz.ru/numbers/2009_22/k24
3. Енджеевский М. Тусовка. – М., 1990. – 234 с.
4. Керви А. Молодежные субкультуры США и Великобритании с конца 40-х по наши дни [Электронный ресурс] / А. Керви. – Режим доступа : <http://vookstock.narod.ru/DIPLOM.HTM>
5. Левикова С. И. Молодёжные субкультуры. – М., 2004. – 608 с.
6. Молодежная субкультура : кол. моногр. / науч. ред. Н. Победа. – Одесса, 1999. – 284 с.
7. Орлова З. Н. Молодежная субкультура: особенности и парадоксы // Философия. Культурология. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия Социальные науки. – 2011. – № 2 (22). – С. 102–108

8. Крейг О`Хара. Философия панка. Больше чем шум! – М., 2003. – 208 с.
9. Парсонс Т. Система современных обществ / Пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева. Под ред. М. С. Ковалевой. – М., 1998. – 270 с.
10. Прозоров Б. Л. Идеологическая диверсия против советской молодежи : Расчеты и просчеты буржуазных советологов. – Л., 1986. – 220 с.
11. Субкультурные объединения молодежи: критический анализ : Репринты докладов Всесоюзной научной конференции “Культура и ее роль в активизации человеческого фактора”. – АН СССР, Ин-т философии, 1987. – 99 с.
12. Тітллей М. Новий підхід до теорії молодіжної субкультури // “Ї”. Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – № 24. – С. 109-127.
13. Щепанская Т. Система : тексты и традиции субкультуры. – М., 2004. – 287 с.
14. Roszak Th. The making of counterculture. Reflections on the technocratic society and its youthful opposition / Th. Roszak. – London : Faber&Faber, 1971. – 303 p.
15. Tenbruck F. N. Moderne Jugend als sociale Gruppe, 1962. <http://www.bpb.de/apuz/25608/100-jahre-jugend-in-deutschland?p=all>